

Анісімов Олександр,

*дослідник міста, студент магістерської програми 4Cities.
Бакалавр НаУКМА (Політологія)
a11940144@unet.univie.ac.at
<https://orcid.org/0000-0001-7229-2290>*

Марія Франовська,

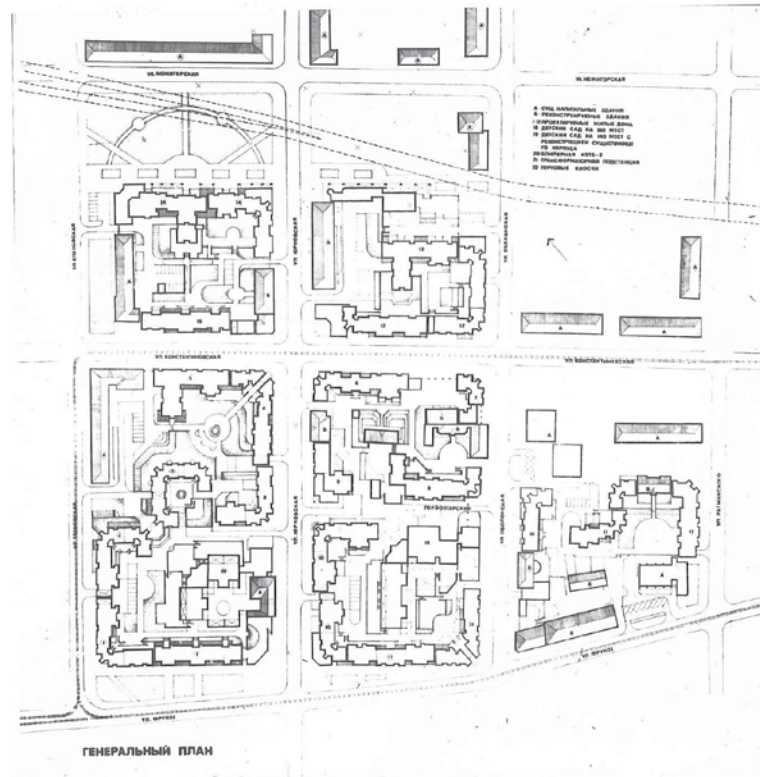
*соціальна дослідниця, засновниця дослідницької платформи Локус.
Бакалавр НаУКМА (Соціологія)
mariafranovska@gmail.com*

УЧАСНИЦЬКИЙ СЕМІНАР З ДОСЛІДЖЕННЯ «4КВАРТАЛІВ»: ЗАДУМ І РЕЗУЛЬТАТИ

У цьому звіті ми показуємо головні результати і складнощі, що виникли в роботі над польовим дослідницьким семінаром з нетипового проєкту житла 1980-х. 4 квартали на Подолі – недосліджений простір пізнього соціалізму на Подолі в Києві, позиції щодо значимості якого різняться. Щоб створити умови для виникнення фахової дискусії про це середовище, ми розробили інтегрований підхід, де поставили наголос на думках жителів, які давали основу для роздумів дослідників над архітектурою простору. Учасники семінару проводили інтерв'ю з місцевими жителями й вивчали критичну літературу щодо проєкту забудови, щоб знайти відповіді на запитання про значимість авторства та символізм просторів. Ми обговорюємо можливості та обмеження методу учасницького дослідження, який може бути цікавим соціальним науковцям у роботі з міськими просторами.

7 і 8 вересня 2019 року команда Розуміти Радянський Поділ і Локус провела дводенний учасницький семінар з пізньорадянської забудови на Подолі. Це 4 квартали, обмежені вулицями Оленівською, Межигірською, Кирилівською, Введенською. Семінар став черговим кроком у дослідженні спадщини і значимості архітектурного виробництва 1980-х, яке ми розпочали у 2018 році (див. МІКС 2019, № 6).

© Олександр Анісімов, Марія Франовська, 2020

Півтора десятка будівель, зведені у 1986–1992 рр. і які складно періодизувати в архітектурі нашого регіону, належать до недослідженої епохи й інформація про них донедавна була недоступною для громади і дослідників. Архів матеріалів зберігається в авторів проекту.

Текст про квартали, що вийшов весною у 6 випуску МІКС, пробував окреслити систему виробництва архітектури в пізній УРСР і виявити якості архітектурного проєкту, що обґрунтували б його подальше дослідження. Намагаючись поглибити розуміння теми, ми сформуливали нові запитання:

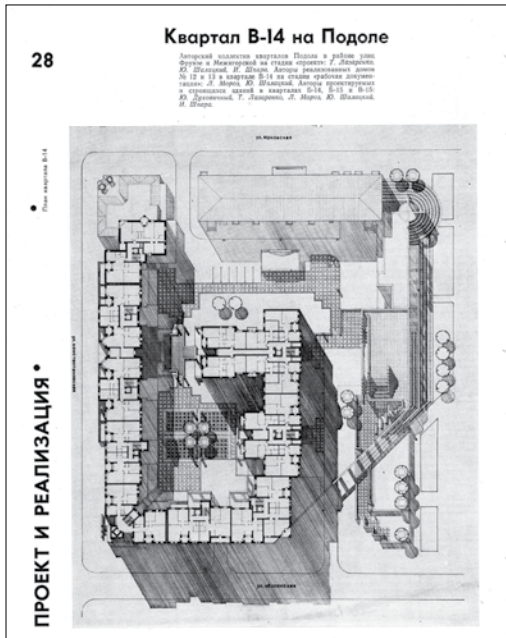
- Якими були інституційний, соціальний і культурний контексти створення проєкту 4квартали?
- Чим 4квартали були і є для ра-

дянської й української архітектури? Чи доцільне використання терміна “постмодернізм” у нашому випадку?

- Як жителі проживають це середовище сьогодні? Чи є зв’язок між специфікою забудови та їхнім стилем життя?

Методологія і її застосування на семінарі

Щоб відповісти на ці запитання, ми сформулювали два завдання семінару: (1) спробувати вписати постмодерні квартали в український архітектурний та мистецький дискурс 1980-х і (2) зрозуміти сучасну мову опису кварталів жителями. Для розв’язання першого завдання ми запросили лекторів і організували дискусії між учасниками, для другого – розробили і провели інтерв’ю-екскурсії з жителями.

Нам було важливо, щоб учасники семінару й жителі були суб'єктами цього дослідження. Учасники брали на себе ролі дослідників, експертів і студентів, у певні моменти навчаючись, а в певні— навчаючи одне одного й нас. Жителі теж не лишалися осторонь, а брали активну участь у процесі, показуючи дослідникам власний квартал і вказуючи на недоліки й хороші місця. Проте ми не планували використовувати формат *participatory action research* і не розраховували на зміни середовища/спільноти через дослідження.

Щоб позначити місце кварталів у мистецтві й архітектурі, нам необхідно було зрозуміти контексти створення архітектурної концепції, виявити засади теорії постмодернізму і знати варіації реалі-

зації цих ідей на практиці. Для цього з нами працювали Оксана Баршинова (історик мистецтва, викладачка в НАОМА, завідувачка відділу мистецтва ХХ – початку ХХІ ст. Національного художнього музею України) та Світлана Шліпченко (PhD філософії, керівниця Центру Урбаністичних Студій і редакторка серії книжок «Урбаністичні студії»). Також для підготовки запропонували учасникам ознайомитися з наявними публікаціями про цю архітектуру в журналах «Архитектура СССР», «А+С», «МІКС».

Ми побудували дискусію навколо радянського українського постмодернізму в архітектурі спершу у зв'язку з мистецьким контекстом: як розвивалася українська «Нова Хвиля», якими були зв'язки між Спілками художників і архітекторів, студентів НАОМА. Першою знахідкою стало розуміння, що новий «просторовий поворот» у публічному мистецтві Києва відбувся вже у 1990-х, тож нових форм спільної роботи між мистцями й архітекторами в 1980-х знайти важко, це все ще було виконання тематичних мозаїк/скульптур у слабкому зв'язку з архітектурним проєктом. Незрозумілими поки що залишилися стосунки між спілками й наявністю спільних проєктів, навіть на рівні конкурсних завдань чи підпільних виставок, що не висвітлювалися офіційною пресою і могли йти проти канонів соцреалізму.

Наступним кроком була спроба виявити форми діалогу з міжнародною архітектурною течією. Учасники шукали асоціативні й інтелектуальні зв'язки між проєктами архітекторів постмодерністів і критиків та українським радянським контекстом, рішеннями й умовами будівництва. У цьому полі

через три виміри: приватний простір квартири, напівпублічний простір прибудинкової території, двір та публічний простір вулиці і скверу. Це дало змогу інформантові краще пригадати всі важливі об'єкти та зміни, що сталися за час його життя тут, а дослідникам – зафіксувати більше різноманіття об'єктів. Інтерв'ю-екскурсія дає можливість *in situ* фіксувати специфіку описання реальності: люди-

ми зрозуміли, що перейняття постмодернізму в УРСР було кількаторівневим: як інструмент критики й нової ґрунтовної позиції проти типової забудови, як інтелектуальна позиція автора, який міг створювати індивідуальне архітектурне середовище, і як метод потрапити в міжнародну течію, з'єднатися зі світовим контекстом.

Ключовим методом дослідження мови опису була інтерв'ю-екскурсія. Житель кварталу мав розробити маршрут екскурсії для дослідників. Екскурсія проходила на вигадувала назви для просторів/об'єктів, щоб пояснити учасникам якусь подію з минулого, прив'язати емоцію, яка в неї виникає в тому чи іншому місці, або вказати на межі відповідальності між різними акторами. Також це дає змогу фіксувати об'єкти, на які вказували найбільше, на фото і чітко зв'язувати мовлення з предметним оточенням у процесі розшифрування. Разом з учасниками ми провели 9 інтерв'ю-екскурсій із фото- та відеозаписом.

Під час інтерв'ю та подальших дискусій ми відчули, що вже маємо низку гіпотез, які хочеться занотувати, поділитись із спільнотою, а згодом — повернутись у подальших дослідженнях. Тому головним підсумком семінару стала матриця дослідницького поля навколо 4кварталів. Створили ми її за допомогою внутрішньої фокус-групи: дослідники ділились своїми думками, ідеями, гіпотезами; погоджувались та суперечили одне одному, помічали системні білі плями: у знаннях, методології, точках насичення, дослідженості теми.

Матриця отримала дві вісі: (1) що ми зрозуміли / не зрозуміли про 4квартали з точки зору архітектурної та мистецької теорії; (2) що ми зрозуміли / не зрозуміли про 4квартали відносно проживання і ставлення до кварталів жителів. Це стало хорошим інструментом виявлення питань, на які ще необхідно дати відповіді.

Що (не)вдалося або рефлексії над методом

Працюючи в умовах відсутності дискусії між інтер- і трансдисциплінарністю, ми зосереджувалися на тому, як поєднати різні фахові точки зору й водночас вийти за межі академічних дисциплін. Вдалося обговорити у досить критичному ключі місце архітектурного проєкту «4квартали» в І(і)сторії української архітектури. Філософи, архітектори й соціальні науковці мали унікальну нагоду як у конфлікті, так і синергії виробити нові позиції.

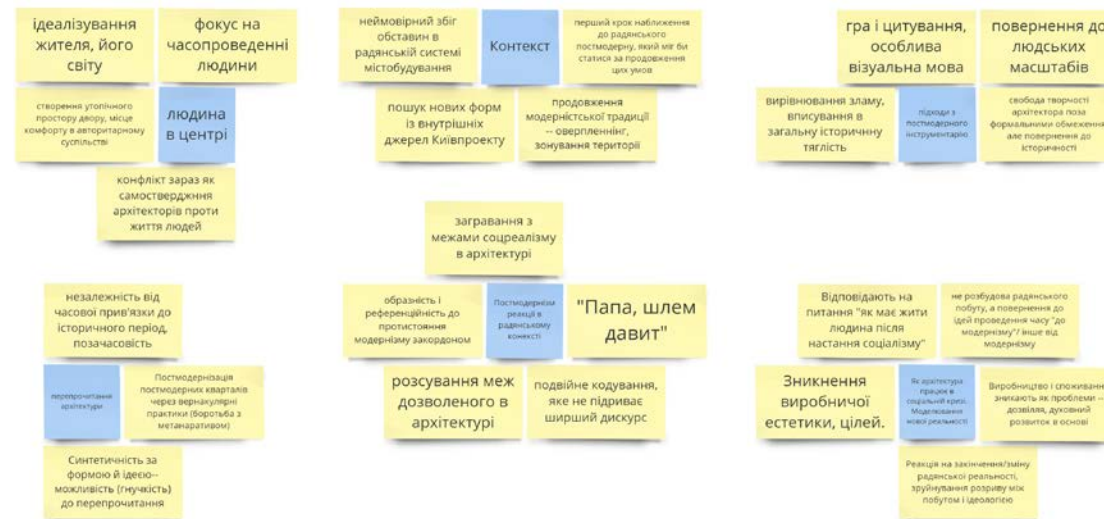
Натомість робота з мешканцями виявила слабкості короткого семінару — хоча архітектори і соціальні науковці були в одних командах, ми не мали нагоди осмислити наші ставлення до відповідей жителів. Чи збереження практик жителів важливіше за збереження архітектурної цінності? Як оцінити якість утопічної й абстрактної орієнтації проєкту, що був змінений жителями для зручного використання? Ці питання залишилися до подальшого обговорення в інших форматах.

Варто також зазначити, що нам було важко втримати освітній і дослідницький баланс програми. Незважаючи на чудові теоретичні лекції про мистецтво і архітектуру часу для обговорення методів і підходів соціального дослідження було обмаль. Загальний фреймворк виявився складним для навчального формату: велика кількість досить спеціалізованих завдань у полі дала можливість спробувати «робити», але не розбирати, чому обрані саме ці методи і які вони мають обмеження.

Важливим і, на наш погляд, досить цікавим ефектом була реактуалізація ідентичності жителів. Вони опинилися тет-а-тет з дослідниками, яким з певної причини цікаве збудоване середовище кварталів. Мешканці запитували себе: «Чим викликаний інтерес до будівель?», «Чи я не знаю чогось про місце, де я живу?»

Знаючи про певні складнощі такого учасницького семінару тепер, ми вважаємо його ще більш необхідним в українському контексті: пробувати нові форми і перетворювати їх на нові стандар-

Що ми зрозуміли про квартали з точки зору архітектури/теорії

Що ми зрозуміли про квартали з точки зору жителів

Місто: історія, культура, суспільство

Що ми не зрозуміли про квартали з точки зору архітектури/теорії

Що ми не зрозуміли про квартали з точки зору жителів

Рефлексія щодо результатів інтерв'ю
з жителями кварталів

ти – це справді виклик. Тим не менш, відповідати на цей виклик необхідно як для осучаснення дослідницького інструментарію, так і для побудови інституцій, що відповідають вимогам складного контексту. Дякуємо команді та всім учасникам і зичимо успіхів майбутнім дослідницьким проектам у міському середовищі.

Anisimov Oleksandr, Maria Franovska

PARTICIPATORY SEMINAR ON THE STUDY OF “4BLOCKS”

In this report, we highlight the key results from the field research seminar on an unconventional housing project built in the late 1980s. 4blocks on Podil is an under-researched urban space of late socialism in the Podil area in Kyiv, although the discussion about its value and significance is ongoing. To tackle this issue we developed an integrated approach and placed an emphasis on the voices of citizens that could provide a basis for the re-evaluation of architecture in the future. Participants of the seminar conducted interviews with locals and assessed critical papers concerning the built project to find preliminary answers to the questions concerning the role of the author, quality, and symbolism of the environment and ability of buildings to withstand time. We comment on the possibilities of the method as well as shed light on the key difficulties social scientists could face while utilizing it to research urban spaces elsewhere.

Key words: 4blocks, Kyiv, Podil, housing.